

καθ' ἡκούσα αὐτῆς ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀνακήρυξιν τοῦ συζύγου αὐτῆς ὡς Ἀρχοντος Βασιλέως. Ἡ ἐορτὴ τῶν Ἀνθεστηρίων ἐτελεῖτο ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρας, 11—12—13 Ἀνθεστηριῶνος, αἵτινες συμπίπτουσι πρὸς τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου μηνὸς τῆς καθ' ἡμᾶς χρονολογίας. Κατὰ Μάρτιον λοιπὸν μῆνα ἀνέβαινον οἱ νέοι Ἀρσοπαγῖται εἰς τὰς ἐδρας αὐτῶν. Ταῦτα ἐξάγονται ἐκ τοῦ Δημοσθένους.¹

Τοιοῦτο λοιπὸν κατεπτάθη τὸ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ συνέδριον ὑπὸ τοῦ σοφοῦ νομοθέτου Σόλωνος ἐξωτερικῶς, ἢ κατὰ τὴν συγκρότησιν. Μετ' ὀλίγον θέλομεν ἶδει τίνα καὶ ὅποια ἦσαν τὰ ἔργα τὰ ἀνατεθειμένα αὐτῷ καὶ ὅποιαν θέσιν κατεῖχεν ἐν τῷ λαμπρῷ πολιτεύματι τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.

ΕΩΝΣΤ. Ν. ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΜΑΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ

Ἐν τῷ 5^ῳ τεύχει τοῦ Παρνατσοῦ ἀνέγνωμεν πραγματείαν τοῦ κ. Παπάζη περὶ τῆς τοῦ Ι. Χ. Γλωσσομαθείας, ἐν ᾗ ὁ συγγραφεὺς κατέληγεν εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα, ὅτι δηλ. : «Ἐπειδὴ ὑπερίσχυε μὲν κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ἐν γένει ἡ Ἑβραϊκὴ, ἡ νέα δηλαδή ἀραμαϊκὴ, ὁ Ἰησοῦς ἐλάλει καὶ ἔγραφεν ἀριστα τὴν ἀραμαϊκὴν, ὡς τὴν μόνην μητρικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν, καὶ ἐν αὐτῇ δημοσίᾳ ἐδίδασκε», καὶ ὅτι «ὠμίλει καὶ τὴν ἐλληνικὴν ἐπίσης». Ἐν παραρτήματι ὁ αὐτὸς κ. Παπάζης ἀνασκευάζει -ὁ κ. Λαμπρύλλων φρονούντας ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐλάλει ἑλληνιστὶ, γνώμην, ἣν ἄλλοτε ἐν τῷ Ἀπτικῷ Ἡμερολογίῳ προσεπάθησε νὰ ὑποστηρίξῃ. Ἐν τῷ ἐπομένῳ Ζ' φυλλαδίῳ τοῦ Παρνατσοῦ ἀπαντᾷ ὁ κ. Λαμπρύλλος τῷ κ. Παπάζῃ, καὶ μετρίχζει μὲν πως, φαίνεται, τὸν ἰσχυρισμὸν του, ἐπιμένει ὅμως κατ' οὐσίαν τὰ αὐτὰ φρονῶν.

Ὅτι τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Παπάζη εἶναι ὀρθόν, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν. Πλὴν ἀνεξαρτήτως τοῦ τελικοῦ συμπεράσματος, πολλὰ ἔχει τὰ ἡμαρτημένα ἢ πραγματεία. Εἰς ἐτι δὲ πλείονα σφάλματα ὑποπίπτει ὁ κ. Λαμπρύλλος. Περὶ τούτων ἐπιτραπήτωσαν ἡμῖν, φίλοις τῆς ἀκριβείας, αἱ δὲ αἱ παρατηρήσεις.

Καὶ εὐθὺς μὲν ἐν ἀρχῇ παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ πειρώμενος νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα διὰ μόνης τῆς Γραφῆς, ἢ μᾶλλον τῆς Κ. Δ. ἀποτυγχάνει· ἡ Κ. Δ. οὐδὲν λέγει περὶ τούτου· αἱ δὲ παρ' ἀμφοτέρων τῶν κυρίων Π. καὶ Λ. ἀναφερόμεναι ῥήσεις τῆς Κ. Δ. δὲν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀποδείξεις, εἰμὴ θέλῃσιν τις νὰ βιάσῃ τὸν νοῦν αὐτῶν τὸν ἀπλοῦν. Ὡς πρὸς τὰς παραπομπὰς δὲ καὶ σημειώσεις ἰδίᾳ τοῦ κ. Παπάζη παρατηροῦμεν ὅτι, ἐκτὸς ὀλίγων, αἱ

¹ Δημοσθ. κ. Νικίρας 1370. 74 κ.ε.).

λοιπαὶ ἐδημοσιεύθησαν τότε κακῶς καὶ λελανθασμένως, ὥστε εἰς οὐδέν χρησιμεύουσιν.

Ὡς πρὸς τὴν οὐτίαν αὐτὴν τοῦ ζητήματος ὀρθῶς ἀποφάνεται ὁμολογούμενος ὁ κ. Παπάζης ὅτι ὁ Ι. Χ. ἐλάλει τὴν γλῶσσαν δι' ἧς ἔπραπε νὰ γίνῃ καταληπτὸς τοῖς ὄχλοις, οὗς ἐδίδατκε. Ὅταν ὁμῶς ὁ κ. Π. ἔρχεται εἰς τὸν ὀρισμὸν τῆς γλώττης ταύτης ποιεῖται φοβερὰν σύγχυσιν, ὡς καὶ ὁ κ. Λαμπρύλλος, ὡς ὀφείμεθα. Ἐάν ὁ Ι. Χ. εἶχεν ἢ μὴ γνώσεις τῆς ἐλληνικῆς γλώττης, ἐάν αἱ γνώσεις αὗται ἦσαν περισσότεραι ἢ ὀλιγώτεραι, ἐάν τινες τῶν ἀποστόλων ἐγνώριζον ἢ μὴ τὴν ἐλληνικὴν, ἐάν μέχρι τούτου τοῦ βαθμοῦ ἢ ἐκείνου ὁ ἐλληνισμὸς ἦτο διαδεδομένος ἐν Παλαιστίνῃ, ταῦτα εἶναι ζητήματα, ἅτινα αἱ ὀλίγαι καὶ τῆδε κακεῖσε ἀπκντῶται ἐκφράσεις τῆς Γραφῆς δὲν ἔρχοῦσι μόναι νὰ λύσωσιν, οὔτε συντελοῦσι πολὺ εἰς τὴν λύσιν τοῦ κυρίου θέματος. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ι. Χ. δὲν ἀπετείνεται μόνον πρὸς τὸν Πέτρον ἢ τὸν Ἰωάννην ἢ τοὺς ὀλίγους τοὺς τυχόν γινώσκοντας τὴν ἐλληνικὴν, ἀπετείνεται πρὸς τὰ πλήθη, πρὸς τὰ ἑλεεινὰ ἐκεῖνα πλήθη τῆς Παλαιστίνης, τὰ ὑπὸ τασούτων κυριακῶν περιστάσεων καταβεβλημένα, πρὸς τοὺς ὄχλους, πρὸς τὰ παῖδια, πρὸς τὰς γυναῖκας ἐλάλει πρὸς τοιοῦτους λοιπὸν ἀποτεινόμενος, ἐλάλει φυσικῶς τὴν γλῶσσαν τὴν καταληπτὴν τῷ λαῷ, τὴν κοινῶς ἐν χρήσει. Συνεζήτει τοῖς διδασκάλοις ἐν τῷ ἱερῷ; μετεχειρίζετο φυσικῶς τὴν τῷ ἱερῷ καὶ τοῖς διδασκάλοις ἀρμόζουσαν ἱερὰν λεγομένην γλῶσσαν (διὸ εἰναι καὶ τὸν θυμωσμὸν αὐτῶν) διάτι, ὡς θέλομεν, ἴδῃ κατωτέρω συνέβαιεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ι. Χ. ἐν Παλαιστίνῃ, περίπου ὅ,τι καὶ ἐν Ἑλλάδι σήμερον· ἄλλη γλῶττη ἐχρήτο ὁ λαὸς καὶ ἄλλη ἐχρῶντο οἱ λόγιοι· ἦσαν καὶ παρ' αὐτοῖς, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον, δύο γλῶσσαι, ἢ μᾶλλον πλείότεραι. Ἐδικάζετο ἐνώπιον τοῦ Πιλάτου ὁ Ἰησοῦς; ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀπκντᾷ (εἰμὴ διὰ διαρμηνέως) εἰς τὴν ἐπὶ δικαστηρίου ἐν χρήσει διάλεκτον. Ὡς τὸ ζήτημα αὐτὸ περὶ τῆς γλώττης, ἣν ἐλάλει ὁ Ι. Χ. κακῶς τίθεται.

Ἀπορεῖ ὁ κ. Α, διὰτὶ ὁ Λουκᾶς, ἀναφέρον τὰς γλώσσας, ἄς ἐλάλουν οἱ ἀπόστολοι συνεπίει τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δὲν συγκαταλέγει καὶ τὴν ἐλληνικὴν. Ἐν πρώτοις σημειοῦμεν ὅτι αἱ γλῶσσαι, ἄς ἀναφέρει ὁ Λουκᾶς, ἐπισταμένως ἐξεταζόμεναι, περιορίζονται εἰς ἀριθμὸν πολὺ μικρὸν, διότι αἱ πλείους εἶναι μόνον διάλεκτοι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς γλώττης. Ἐπειτα, τίς ἄλλη ἦν ἢ τῶν Κρητῶν γλῶσσα, ἢ ἡ ἐλληνική; Οἱ κεικοῦντες δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον δὲν εἶχον ἐπίσης ἐξελληνισθῇ; Περίεργος δὲ εἶναι ὁ λόγος ὃν φέρει ὁ κ. Α. περὶ τῆς ἀποσιωπῆσεως τῆς ἐλληνικῆς παρὰ τοῦ Λουκᾶ «διότι, λέγει, ὁ Λουκᾶς ἦτο πεπεισμένος ὅτι ἐγνώριζον οἱ ἀπόστολοι αὐτὴν ἐπικρατῶς». Ἀλλὰ περὶ τῆς διαλέκτου τῶν τότε Ἰουδαίων, ἣν ἀναφέρει ὁ Λουκᾶς, μὴ δὲν ἦτο πεπεισμένος ὅτι οἱ 12 ἐπικρατῶς ἐγνώριζον αὐτήν; Καὶ ὁμῶς τὴν ἀναφέρει.

Ἐκ τῆς λέξεως παρὰ τῆς Προξέσεως Ἀκαλθάρμᾳ ἐξέρχεται ὁ Α. συμπέρασμα,

ὅτι ὁ Πέτρος ἐλάλησεν ἑλληνιστί. Τοιαῦτα συμπεράσματα εἶναι βεβαιωμένα. Τὸ χωρίον ἐκεῖνο οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι ὁ Πέτρος ἐπεδείκνυε τοῖς Ἰουδαίοις, διὰ τῆς ὀνομασίας, ἣν αὐτὸς ὁ λαὸς τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ διαλέκτῳ ἀπέδωκε τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, ὅτι αὐταὶ οἱ ἴδιοι ὁμολογοῦσι τὴν μικρονομίαν τοῦ Ι. Χ. «Σεῖς οἱ ἴδιοι, λέγει οὕτως εἰπεῖν ὁ Π., μικρυνεῖτε διὰ τῆς ὀνομασίας Ἀκελδαμὰ τὸν ἄδικον φόνον τοῦ Ἰησοῦ». Τὴν λέξιν Ἀκελδαμὰ συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ὁ Πέτρος ἐπρεπε γ' ἀναφέρειν, εἴτε ἑλληνιστί, εἴτε ἀραβιστί, εἴτε κινεζιστί ἐλάλει τοῖς ἀκροαταῖς του· ὁ δὲ Λουκᾶς, ὁ γράφων ἑλληνιστί, ἑλληνιστί ἀνέφερε καὶ τὰς λέξεις τοῦ Πέτρου, ἐξηγῶν τὸ Ἀκελδαμὰ = χωρίον κίματος. Ἐὰν ὁ Λουκᾶς ἔγραφε π. χ. λατινιστί θὰ ἔλεγε, «Aceldama, sive ager sanguinis» τὴν δὲ λέξιν Ἀκελδαμὰ, ἦτο ἠναγκασμένος, ὡς τὸ ἄποτε γράφων, νὰ ἀναφέρῃ, διότι αὕτῃ αὕτῃ ἡ λέξις περιεῖχε τὴν ἐννοίαν τῶν λόγων τοῦ Πέτρου. Καὶ τέλος πάντων, ἐὰν ὁ Πέτρος τότε ἐλάλησεν ἑλληνιστί, δὲν γοοῦμεν ποίαν ἀποδεικτικὴν δύναμιν δύναται νὰ ἔχη τοῦτο, ὥς πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἰησοῦ.

Βεβαιωμένος εἶναι ἐπίσης καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ὁ κ. Πικπάζης συνδυάζει τὰς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ἐπιγραφάς, ὅπως εὖρη τὴν τάξιν καθ' ἣν αὐταὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ εἶχον, ἐτι δὲ μάλλον βεβαιωμένα τὰ ἐκ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς κατατάξεως συμπεράσματα περὶ τῆς μάλλον ἢ ἥττον ἐπικρατήσεως τῆς ἑλληνικῆς ἐν Παλαιστίνῃ· οἱ εὐαγγελισταὶ οὐδὲν τοιοῦτον εἶχον κατὰ νοῦν ἀφ' ἑαυτῶν· τὰ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν φοβούμεθα δὲ μὴ ἡ μέθοδος αὕτη ὑπερεκτονίζει τὴν κριτικὴν, καταντῶσα ὑπερκριτικὴ.

Ὁ κ. Αὐμπρύλλος λέγει ὅτι ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας μανθάνομεν ὅτι πάντες οἱ 70 Ἀπόστολοι ἐκτὸς τριῶν ἢ τεσσάρων ἔφερον ὀνόματα ἑλληνικὰ, ὅ ἐστι (συμπέρασμα κατὰ τὸν κ. Α.) ἀνῆκον εἰς γονεῖς γινώσκοντας τὴν διάλεκτον τῶν ἑλληνιστῶν. Εἰς ταῦτα παρατηροῦμεν. α) Περὶ τῶν ὀνομάτων ἐκείνων δὲν δύναμεθα νὰ ἔχωμεν τὴν πλήρη ἐκείνην βεβαιότητα, ἣν θὰ εἴχαμεν ἂν ἀνεφέροντο ὑπὸ τῶν εὐαγγελιστῶν ἢ συγχρόνων ἱστορικῶν, οὐχὶ δὲ μεταγενεστέρων ἢ ἐκ παραδόσεως· β') καὶ ἀναμφισβητήτων μενόντων ὄντων τῶν ἑλληνικῶν ἐκείνων ὀνομάτων, μὴ λησμονῶμεν ὅτι τότε ἦτο συρμός, ἐνεκα τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ, νὰ ὀνομάζωνται οἱ ἄνθρωποι ὀνόμασιν ἑλληνικοῖς — ὅπως συρμός ἦτο καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τὴν καταγωγὴν νὰ προλαμβάνουσιν ὀνόματα ἑλληνικὰ — ὅπως τέλος ἦτο συρμός καὶ ἐπὶ τῆς μεταρρυθμίσεως νὰ ὀνομάζωνται οἱ προὔχοντες τῶν μεταρρυθμιστῶν Μελαγχθῶν, Οἰκολαμπάδιος κλ. Μὴ σήμερον Ἕλληνες, ὀνομαζόμενοι ἰταλικοῖς ἢ γερμανικοῖς ὀνόμασιν, ὑποτίθεται ὅτι ἀνήκουσι γονεῦσι συναλιζομένοις τοῖς ἐσπερίοις καὶ γινώσκουσι τὴν διάλεκτον αὐτῶν; — μὴ οἱ ἐσπεριοὶ λαμβάνοντες ὀνόματα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ Πανθέου, ὑποτίθεται ὅτι εἶναι τέκνα γονέων, ἐλθόντων μέχρι τοῦ ἡμετέρου Ὀλύμπου ἢ Παρνασσοῦ; Ἡ χρῆσις τῶν ἑλληνικῶν ὀνομάτων ἀποδεικνύει τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν Παλαιστίνῃ· οὐδὲν πλεον· τὸ νὰ

θέλη τις νὰ ἐξαγάγῃ ἐντεῦθεν, ὅτι οἱ καλοῦμεναι οὕτως ἐγίνωσκον καὶ τὴν ἐλληνικὴν, ἢ ὅτι ἀνῆκον γονεῦσιν ἐλληνίζουσιν, εἶναι ὑπερβολὴ συμπεράσματος.

Ὁ κ. Παπάζης κατατάσσει μεταξὺ τῶν περὶ Ι. Χ. μαρτυριῶν τὴν νόθον παρὰ Ἰωσήπου (ἀρχ. 5'. 2) περικοπὴν· προστίθεται δὲ, προλαμβάνων τὴν ἐνστάσιν, ὅτι ἀκκῶς ὑπολαμβάνουσί τινες τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἰωσήπου ὑποβλιμῶντο. Ἡμεῖς δὲ παρκτηροῦμεν τῷ κ. Π. ὅτι, οὐδεὶς σήμερον σπουδαιολογῶν ἐπιστήμων, ἀποδέχεται γνήσιον αὐτό· οὐδεὶς ὁ μὴ ἀναγνωρίζων χεῖρα χριστιανικὴν ἐν ταῖς ἐκφράσεσιν αἰγε ἀνδρα αὐτὸν λέγειν χρὴ καὶ αὐτὴν παρὰδόξων ἔργων ποιητής». Πῶς ἦτο δυνατόν ὁ Ἰώσηπος, ὁ Ἰουδαῖος καὶ ἐπὶ τῷ αὐστηρῷ αὐτοῦ Ἰουδαϊσμῷ γνωστός, νὰ ὀνομάσῃ τὸν Ἰησοῦν Θεόν; (διότι ἡ φράσις οὐδὲν ἄλλο σημαίνει.

Παράδοξον εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς συμπέρασμα τοῦ κ. Π. Ὁ Ἰησοῦς χρῆσιν συχνὴν ἐποιεῖτο τῆς φράσεως «οὐκ ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς». αὐτοῦτο τρανῶς, λέγει, καταδεικνύει, ὅτι καὶ αὐτός ἀκριβῶς ἐκείνας εἶχεν ἀναγνώσει τὰς Γραφάς, ἅς καὶ ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀνεγίνωσκεν. Ἐκ τούτων ἐπεταί, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶχε γνῶσιν τῆς γλώσσης, καθ' ἣν ἡ Π. Δ. ἦτο συντεταγμένη, ἢ τοῦλάχιστον, ὅτι ἐγίνωσκε καλῶς τὴν τε ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφὴν τῆς τότε ἐν χρήτῃ γλώσσης. Ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐγίνωσκε καὶ ἐλάλει τὴν μητρικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν ἀραμαϊκὴν, εἶπομεν ἀνωτέρω. Ομολογοῦμεν ὅμως ὅτι τὸν συνειρμὸν τῶν ἀνωτέρω καὶ τῶν μέχρι τέλους τῆς περιόδου (σελ. 372) συλλογισμῶν δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν· πολὺ ὀλιγώτερον τὴν ἀλλεπάλληλον σύγχυσιν τῶν γλωσσῶν, ἃς ἀναφέρει. Ἐρωτῶμεν τὸν κ. Παπάζην, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ μόνου τὴν ἐλληνικὴν μετάφρασιν τῶν Ο. τῆς Π. Δ. ἐγίνωσκον, δὲν θὰ ἔλεγεν ἐπίσης ὁ Ι. Χ. «οὐκ ἀνέγνωτε ἐν ταῖς Γραφαῖς»; ἢ ἂν ὁ Ι. Χ. ἐλάλει πρὸς Ἀραβας καὶ εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀραβικὴν τῆς Π. Δ. μετάφρασιν, δὲν θὰ ἔλεγεν ἐπίσης οὐκ ἀνέγνωτε ἐν ταῖς Γραφαῖς» θέλων νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς λόγους τοῦ ἐπὶ τῆς Π. Δ.; Βεβῆως ναί· διότι ὁ Ι. Χ. δὲν θὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν μετάφρασιν τῶν Γραφῶν, ἀλλὰ τοὺς λόγους μόνον αὐτῶν — εἴτε ἀραμαϊστὶ, εἴτε ἐλληνιστὶ τὰς ἀνεγίνωσκεν ὁ λαὸς καὶ ὁ Ἰησοῦς, ἔμενον πάντοτε αἱ αὐταὶ Γραφαί· μὴ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι; Ἐκ τῆς φράσεως λοιπὸν τοῦ Ι. Χ. οὐκ ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς· οὐδὲν ἀπολύτως συμπέρασμα δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν περὶ τῆς γλώσσης τῶν Γραφῶν, εἰς ἃς ἀναφέρετο ὁ Ἰησοῦς διδάσκων.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως τῶν ἀμαρτημάτων τοῦ κ. Α. καὶ τοῦ κ. Π. εἶναι, ὅτι ἀμφότεροι ποιοῦνται σύγχυσιν τόπον φοβεράν τῶν γλωσσῶν ἐβραϊκῆς, ἀραμαϊκῆς, ἀσσυριακῆς, συροχαλδαϊκῆς, ἃς ὡς ταυτοσήμους ἐναλλάξ μεταχειρίζονται, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἐπανεφέρων τὴν σύγχυσιν ἐκείνην τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ· ἡ σύγχυσις μάλιστα προβαίνει μέχρι τοιούτου βαθμοῦ, ὥστε ὁ μὲν κ. Παπάζης ἐπινόει καὶ νέον ὄρον νέας γλώσσης «ἐβραιοφοινικικῆς» ὁ δὲ κ. Α. ἀμπρύλλος «ἐβραιοαραμαϊκῆς». Ἡ τοιαύτη σύγχυσις ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ εἰπω-

μεν, ὅτι μαρτυρεῖ ἑλλειψιν ἀκριβῶν γνώσεων τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν σημιτικῶν φυλῶν. Καὶ ἡ μὲν ἄγνοια αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον· ὥφειλεν ὁμῶς νὰ ἀποτρέψῃ, νομίζομεν, συζητήσιν ἐπὶ θέματος, οὗ ἡ φύσις ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ συζητοῦντος γνώσιν τῆς σημιτικῆς φιλολογίας οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν προόδων ταύτης, αἵτινες ἀπὸ ὀλίγων χρόνων εἰσὶ τηλικαῦται, ὥστε ἀνέτρεψαν ἄρδην πεπαλαιωμένας ἰδέας καὶ ἐσφαλμένα συστήματα. Ἡ τῶν γλωσσῶν τούτων σύγχυσις ἔδωκεν ἡμῖν ἰδίως τὸ ἐνδόσιμον νὰ χαρξώμεν τὰς παρατηρήσεις ταύτας, καὶ νὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα, ὡς οἶόν τε συντόμως, περὶ τῶν γλωσσῶν ἐκείνων· οὕτω δὲ θέλομεν διευκολύνει τὴν λύσιν τινῶν σχετικῶν ζητημάτων, τοῦ κ. Π. καὶ τοῦ κ. Α.

Αἱ σημιτικαὶ γλῶσσαι διακροῦνται εἰς τρεῖς μεγάλους κλάδους ἢ βραχίονας· α') ἐβραϊκόν, β') ἀραμαϊκόν, γ') ἀραβικόν. Παραλείποντες τὸν ἀραβικόν, θέλομεν εἶπῃ τινὰ περὶ τῶν ἄλλων δύο, μόνων σχετῶν ἐχόντων πρὸς τὸ κύριον ἡμῶν θέμα. Καὶ δὴ πρῶτον περὶ τοῦ Ἑβραϊκοῦ. Εἰς τὸν ἐβραϊκὸν βραχίονα περιλαμβάνονται δύο διάλεκτοι ἢ κυρίως Ἑβραϊκὴ (Τεραχίτ) καὶ ἡ Φοινικικὴ (Καναάν). Νοεῖται, ὅτι δὲν δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ ἐκθέσωμεν πλήρη ἱστορίαν τῆς ἐβραϊκῆς φιλολογίας· σημειοῦμεν μόνον, ὅτι ἡ Ἑβραϊκὴ οὐδέποτε οὐδαμοῦ τῆς Παλαιστίνης ἐλάλειτο κατὰ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς ἐγράφετο, ἀλλ' ἔσχε διαλέκτους πληρεῖς ἐπαρχιακῶν ἰδιωτισμῶν περὶ τε τὰς λέξεις καὶ τὴν προφορὰν· πρὸς Βορρᾶν μάλιστα, παρὰ τὴν Συρίαν ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰσραὴλ, ἐλάλειτο διάλεκτος λίαν ὁμοιάζουσα τῇ ἀραμαϊκῇ. Ἡ σαμαρειτικὴ διάλεκτος, διάλεκτος τῶν μερῶν ἐκείνων, ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸν ἀραμαϊκὸν κλάδον ἢ εἰς τὸν ἐβραϊκόν — ἐπὶ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Ι. Χ. ἐν τῇ βορείῳ Παλαιστίνῃ ἀπαντῶμεν διάλεκτον λίαν διαφέρουσαν τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ. Οὐ τοῦ πρὸντος ἐνταῦθα, ὅπως πραγματευθῶμεν περὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ἐβραϊκῆς. Γενικῶς τίθεται ὡς ἐποχὴ καθ' ἣν ἐπαυσεν ἡ Ἑβραϊκὴ νὰ ᾖ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ἡ τῆς βαβυλωνείου αἰχμαλωσίας (5' αἰὼν π. Χ.) τοῦτο ὁμῶς ἐν μέρει μόνον ἀληθεύει, διότι ἡ ἐβραϊκὴ ἔμεινε πολὺ μετὰ ταῦτα γλῶσσα οὐ μόνον γραφομένη, ἀλλὰ καὶ γλῶσσα τῆς τῶν εὐγενῶν καὶ λογίων Ἰσραηλιτῶν τάξεως· οὔτε ἦτο ἄλλως δυνατόν ἐξηκονταετῆς αἰχμαλωσία μέρους μόνον τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων νὰ ἐπιφέρῃ τηλικούτον ἀποτέλεσμα, τὴν παντελῆ τῆς γλώσσης κατάρτησιν. Αἰτία τῆς παρακμῆς τῆς Ἑβραϊκῆς ὑπῆρξε μᾶλλον ἡ τῆς ἀραμαϊκῆς καὶ Συριακῆς γλώσσης ἐπιρροή ἢ ἡ Βαβυλώνειος αἰχμαλωσία (J. Fürst Lehrgeb. d. aram. Idiome σελ. 11 κέ.) — ἄξιον δὲ σημειώσεως ὅτι ἡ παρακμὴ τῆς ἐβραϊκῆς συμπίπτει τῇ ἀκμῇ τῆς ἀραμαϊκῆς (ὡς ἡ παρακμὴ ταύτης τῇ ἀκμῇ τῆς ἀραβικῆς). Κατὰ πόσον ἡ ἀραμαϊκὴ ἀνέμιχθη κατ' ἀρχὰς τῇ ἐβραϊκῇ, κατὰ ποῖα ἔτη ἀπέβη ἐπικρατοῦσα κυρίως ἡ ἀραμαϊκὴ παρὰ τῷ Ἰσραὴλ εἶναι ζήτημα ὅχι εὐλύτον. αἱ τῶν γλωσσῶν ἄλλως μεταβολαὶ δὲν ἀριθμοῦνται διὰ τῶν ἐτῶν, ἐπέρχονται ἀνεπαίσθητως. Κατὰ τὴν γνώμην ὁμῶς τοῦ Fürst (ἐνθ. ἀνωτ.-πρῆλ. καὶ

Gesenius, Geschichte d. hebr. Sprache, § 13) καὶ τοῦ Winor (Geschic. d. bibl. und Targum. Chald. σελ. 4 — καὶ Realwörterbuch, II. 501) ἡ τῶν Ἑβραίων γλῶσσα οὐδέποτε ὑπῆρξε καθαρὰ ἀραμαϊκῇ· μέχρι τῶν Μακκαδαίων ἡ ἑβραϊκὴ ἐγράφετο ὅπως καθαρὰ, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Π. Δ., τῶν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν γραφέντων· ἡ δὲ βιβλος τῶν Μακκαδαίων, ἥς μόνῃ ἡ ἐλληνικὴ μετάφρασις ἐσώθη, ἐγράφη ἀναμφιβόλως ἑβραϊστὶ περὶ τοὺς χρόνους τοῦ θανάτου τοῦ Ὑρκανοῦ (106 π. Χ.). Ἄλλως δὲ ἐπὶ τῶν Μακκαδαίων καὶ τινος χρόνους μετὰ ταῦτα ἡ ἑβραϊκὴ ἦν ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῶν νομισμάτων. Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπανόδου ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, ἐπὶ Κύρου, ἡ τῆς Παλαιστίνης, ὁμιλουμένη διάλεκτος ἦν διεφθαρμένη, ἡραμχίτσα. Τὸ βιβλίον τοῦ Νεεμῖα μαρτυρεῖ τὴν παρακμὴν τῆς ἑβραϊκῆς παρὰ τῷ λαῷ· ἀφ' ἑτέρου ὁμῶς τὴν παρακμὴν ταύτην δὲν πρέπει νὰ ἐκτείνωμεν ὑπὲρ τὸ δέον καὶ τὸ ἀληθές. Ἐν ὀλίγοις, ἡ ἑβραϊκὴ καταντᾷ ἐπὶ Ι. Χ. γλῶσσα γραφομένη καὶ νοουμένη παρὰ τῶν λογίων, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ λαοῦ.

Ἐπορήσαμεν τῇ ἀληθείᾳ ἀναγνόντες ἐν τῇ διατριβῇ τοῦ κ. Παπάζη (σ. 372) ὅτι ἐπὶ Ι. Χ. ἴσχυεν (ἐν Παλαιστίνῃ) ἡ Ἀσσυριακὴ, ὡς γραφομένη γλῶσση, ὁ κ. Π. παραπέμπει εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Winor περὶ τούτου. Φοβούμεθα μὴ ὁ κ. Π. δὲν ἀνέγνωσε τὸν Winor, ὅστις ἄλλως ἔχει γράψει τόσα συγγράμματα ἀναγόμενα εἰς τὴν σημιτικὴν φιλολογίαν, ὥστε ἀρετὰ ἀστεῖον εἶναι νὰ παραπέμπῃ τις ἀπλῶς εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Winor τὸ αὐτὸ λέγομεν καὶ περὶ τοῦ Schreib-Kunst, ὃν ἀναφέρει. Παρκαλοῦμεν δὲ τὸν κ. Π. νὰ μᾶς ἀναφέρῃ ἐκ μόνου σύγγραμμα, γραφὲν ἐν Παλαιστίνῃ ὑπὸ Ἰουδαίου ἐπὶ Ι. Χ. ἀσσυριαστὶ· ἂν δὲν εἶναι σύγγραμμα ἔστω καὶ φυλλάδιον, ὅπως μεταχειρισθῶμεν σημεινοὺς ὁρους. Ἡ ἀσσυριακὴ λίαν διαφέρει τῆς ἑβραϊκῆς καὶ ἀραμαϊκῆς, καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἔμειναν πάντοτε ξένοι ἀπέναντι αὐτῆς (ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίης). Ἦδὴ τοῦ Δευτερονομίου ὁ συγγραφεὺς (κτ' 49) ἠπειλεῖ ὅτι θὰ ἐπιφέρῃ ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ ἔθνος, οὗ τὴν γλῶσσαν δὲν θὰ νοῇ· τὸ ἔθνος τοῦτο, ὅπερ εἶναι τὸ τῶν Ἀσσυρίων, περιφρονεῖ ὁ Ἰσραὴλ διὰ τὴν «φουλισμὸν» τῶν χειλέων καὶ τὴν γλῶσσαν τὴν ἑτέραν ἣν ἐλάλει (κτ' 11) καὶ ἐλεεινολογεῖ τὸν Ἰσραὴλ μέλλοντα νὰ ὑποταχθῇ ὑπὸ λαοῦ βαθυφώνου, οὗ τὴν γλῶσσαν δὲν ἐννοεῖ καὶ τὴν περφυλισμένην καὶ ἀκατάληπτον διάλεκτον δὲν καταλαμβάνει (λγ' 19)· τὰ αὐτὰ θρῆνεῖ καὶ ὁ Ἰερεμίας (ε' 15)· ὁ Θεὸς ἐπάγει, λέγει, τῷ Ἰσραὴλ, ἀνθρώπους, ὧν τὴν γλῶσσαν δὲν νοεῖ καὶ δὲν καταλαμβάνει τί λέγουσι. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἐλθόντων τῶν Ἀσσυρίων καὶ Ἑβραίων εἰς ἐπιμιξίαν ἑκάτεροι προτέλαβον εἰς τὴν ἰδίαν γλῶσσαν λέξεις καὶ φράσεις· καὶ διὰ τοῦτο ἡ μελέτη τῆς ἑβραϊκῆς ὀφείλει νὰ συνοδεύηται ὑπὸ τῆς μελέτης τῆς Ἀσσυριακῆς, ὧν λέξεις καὶ φράσεις ἑκατέρωθεν ἐρμηνεύονται, ἀλλ' οὐδεὶς οὐδὲ ἐφραντάσθη ποτὲ νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ Ἀσσυριακὴ ἦν ἐν χρήσει ἐν τῇ γαλῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἐπὶ Ι. Χ. (ἐκτὸς ἂν συγχέῃ Συριακὴν μὲ Ἀσσυριακὴν).

Ὁ κ. Π. ἐν τῇ συγχύσει τῶν σημιτικῶν γλώσσων φέρει εἰς τὸ μέσον καὶ τὸν ὄρον «ἐβραϊκο-φοινικικὴν» γλῶσσαν, ἥτις εἶναι λίαν ἀκατάλληλος, σχεδὸν εἰπεῖν χιμαίρική· διότι ἐβραϊκο-φοινικικὴ γλῶσσα σημαίνει τὸ αὐτὸ, ὡς εἰ ἔλεγε τις *ισπανο-ιταλική*! Οἱ Φοῖνικες κατὰ τινὰς ἦσαν οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Χαναάν, εἶναι δὲ βεβαίως σημιτικῆς καταγωγῆς. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ Ἑβραῖοι οὐτε ἤθελον νὰ ἀκούσωσιν ὅτι ἔχουσι τὴν ἐλαχίστην συγγένειαν πρὸς τοὺς Χανααναίους. Οἱ Φοῖνικες ὠμίλουν διχλέκτον σημιτικὴν, ἥτις εἶχεν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐβραϊκὴν· ἀλλ' ἡ διαφορὰ τῶν δύο λαῶν, ἡ μᾶλλον ἡ ἀντίθεσις τοῦ χαρακτῆρος, τοῦ θρησκευματοῦ καὶ τῶν ἠθῶν κατέστησαν διαφορὰς τὰς δύο γλώσσας, καὶ τοὶ συγγενεῖς. Αἱ τῆς φοινικικῆς γλώσσας μελέται μέχρι τοῦ νῦν εἰσὶν ἐν νηπιώδει καταστάσει, τὰ φοινικικὰ ἄλλως σωζόμενα κείμενα εἰσὶν ὀλίγιστα· οὐχ ἥττον εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ φοινικικὴ γλῶσσα ἔχει ἰδίους τύπους, τὰ δὲ σωζόμενα κείμενα περιέχουσιν οὐ μόνον ἐβραϊσμούς· ἀλλὰ καὶ ἀραμαϊσμούς καὶ ἀραβισμούς ἔτι. Πλείονα περὶ τῆς γλώσσας τῶν Φοινίκων ὅρα παρὰ Movers, *die Phönice*. Α'. 89 — καὶ Judas, *Étude demonstr. de la langue Phénicienne* I, 1. Ἡ φοινικικὴ γλῶσσα διηρεῖτο ἄλλως εἰς δύο διχλέκτους, ἀλλήλων πλεῖστον διαφερούσας, τὴν κυρίως ἀνατολικὴν φοινικικὴν, καὶ τὴν ἀφρικανικὴν (Καρχηδών). Ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ Ι. Χ. ἡ φοινικικὴ διακρίνετο τῆς ἐβραϊκῆς ὡς ἰδίᾳ γλῶσσᾳ, ἐγράφετο ὅπως οὖν καθὰ καὶ ὠμιλεῖτο ἂν οὐχὶ ἐν ταῖς πόλεσιν, ὅμως ἐν τοῖς χωρίοις. Μόλις δὲ τὸν ε' μ. Χ. αἰῶνα ἀφωρυώθη τῇ ἀραμαϊκῇ (Κύριλλ. εἰς Ἡσ. τόμ. IV, σ. 293). Τὰ περισωθέντα γνωστὰ μνημεῖα τῆς φοινικικῆς εἰσὶ τόσον ἐλλιπέστατα καὶ ἐντεῦθεν καὶ αἱ περὶ αὐτῆς γνώσεις, ὥστε ὀλίγα ἀσφαλῆ περὶ αὐτῆς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν — πολὺ ὀλιγώτερα περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἐβραϊκὴν.

Ἐλθωμεν νῦν καὶ εἰς τὴν ἀραμαϊκὴν. Παρ' Ἑλλησι καὶ Ῥωμαίοις τὸ ὄνομα Ἀράμ ἦν ἄγνωστον· πρῶτος ὁ Στράβων ἀποδίδει τὸ ὄνομα τοῦτο τῇ Συρίᾳ (Α'. β'. 34—ΙΓ'. δ'. 6). Ἐπὶ τῶν Σελευκιδῶν ἐπεκράτει ἡ ὀνομασία Συρία· ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα Ἀράμ δὲν ἐξηλείφθη, Ἀραμαίων κυρίως κληθέντων μετὰ Χριστὸν τῶν μὴ χριστιανισθέντων κατοίκων τῆς χώρας (Larsen, *de Dialect. ling. Syr. Reliquis*· σελ. 9 — Knobel, *d. Völkertafel d. Genesis*· σελ. 229—230). Ἡ Ἀραμαϊκὴ ἄλλῃως ἐμορφώθη παρὰ τοῖς χριστιανοῖς καὶ Ἰουδαίοις καὶ ἄλλῃως παρὰ τοῖς Ἑθνικοῖς. Παραλείποντες τοὺς Ἑθνικοὺς λέγομεν μόνον ὅτι ἡ ἀραμαϊκὴ τῶν Ἰουδαίων περιλαμβάνει τὴν Χαλδαϊκὴν τῆς Γραφῆς, (τὴν Συροχαιδαικὴν ἀκατάλληλως λεγομένην), τὴν Σαμαρειτικὴν καὶ τὴν διχλέκτον τῶν Ταργούμ. Ἡ τῶν χριστιανῶν ἀραμαϊκὴ εἶναι ἡ κυρίως Συριακὴ λεγομένη, ἀναπτυχθεῖσα ὑπὸ τῶν χριστιανῶν κατόπιν. Ἡ ὀνομασία Χαλδαῖοι ἐξ ἐσφαλμένων ὑπολογισμῶν συνήρθη τῇ τῶν Σύρων. Ὑπῆρξε φυλὴ τις πολιτικὴ, μᾶλλον στρατιωτικὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ, παρὰ τὸν Τίγριν ἀποκατασταθεῖσα, ἥτις ὠνομάσθη Χαλδαῖοι· οἱ Χαλδαῖοι ὅμως

οὐδέν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τοὺς Ἀραμαίους, οὐδὲ ἀνήκουσι καθόλου τοῖς σημιτικοῖς λαοῖς· εἶναι μᾶλλον Ἀριοι. Συνέβη τότε ἀνάλογόν τι, ὅπως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀπεδόθησαν τὰ ὀνόματα φράγχοι, France, Βουργουνδοί, ὀνόματα γερμανικά, λαοὺς οὐδέν κοινὸν ἔχουσι τοῖς γερμανοῖς. Συνέβη δὲ καὶ ἕτερον ἄτοπον, συνέχυσαν δὴλον ὅτι οἱ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν Ἑβραῖοι τὴν ἀραμαϊκὴν (Χαλδαϊκὴν) πρὸς τὴν κυρίως ἑβραϊκὴν ἐντεῦθεν ἔτι μᾶλλον δύσκολος ἀποδίνει· ὁ ὀρισμὸς τοῦ ἀρχικοῦ ἀμιγροῦς τύπου τῆς ἀραμαϊκῆς γλώσσης. (Fürst, *Lehrgebeud. d. aram. Idiome* σελ. 3 κέ.). Ἐντεῦθεν ἡ σύγχυσις τῶν λέξεων ἀραμαϊκῆ, χαλδαϊκῆ, ἑβραϊκῆ παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις· σήμερον, χάρις εἰς τὰς προόδους τῆς γλωσσολογίας, οὐδεμία σύγχυσις. Τῆς ἀρχαίας ἀραμαϊκῆς ὀλίγας εἰδήσεις ἔχομεν, καὶ ταύτας περισωθείσας ὑπὸ τῶν Ἑβραίων, οἵτινες, καὶ τοι ἐθεώρουν πάντοτε μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν Ἑβραϊκὴν ὡς γλῶσσαν τῶν λογίων, ἔγραφον οὐχ ἥττον ἔστιν ὅτε ἀραμαϊστὶ. Εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην εἰσὶ γεγραμμένοι περικοπαὶ τινες τοῦ Ἑσδρα καὶ τοῦ Δανιήλ — καὶ αἱ λέξεις Ἡλί, Ἡλί κλ. τοῦ Εὐαγγελίου — ἐξ οὗ προκύπτει πιθανώτατα ὅτι καὶ ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ συνήθη χρῆσιν ἐποιοῦντο τῶν ἀραμαϊκῶν μεταφράσεων τῆς Π. Δ., τῶν Ταργούμ ἄλλως καλουμένων. Εἰπὼν τινες ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη τῶν Ταργούμ ἦν ἡ ἐν χρήσει ἐπὶ Ι. Χ. ἐν Παλαιστίνῃ. Ὁ Fürst ὅμως (*Lehrgebeud* κλ. σελ. 5), ὁ Renan καὶ ἄλλοι νεώτεροι φέρουσι σπουδαίας ἀντιστάσεις. Τῶντι ἡ γλῶσσα τοῦ ταργούμ τοῦ Ὀυγγέλου εἶναι ὁ καθαρώτερος τύπος τῆς ἀραμαϊκῆς· δύσκολον δὲ εἶναι καὶ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ τῆς Παλαιστίνης κῆτοιχοι ὠμίλουν γλῶσσαν τότε καθαρέουσιν ἑβραϊσμῶν. Ἐπίσης τὸ Ταργούμ τοῦ Ἰωνάθαν ἔχει γλῶσσαν σχετικῶς καθαρέουσιν· οὔτε ταύτην λοιπὸν δύναται νὰ ὠμίλει ὁ λαός. Ὅπωςδήποτε ἡ τότε ἐν Παλαιστίνῃ ὠμιλουμένη γλῶσσα, καὶ τοι ἐλέγετο ἑβραῖς ἀπεῖχε τῆς ἑβραϊκῆς, ὁμοίαζε δὲ λίαν τῇ ἀραμαϊκῇ. Τῆς ἀραμαϊκῆς δείγματα ἀπαντῶμεν πολλαχόθεν τῆς Κ. Δ. Αἱ λέξεις Βάρ, Βηθεσθὰ, Γαββαθα, Ἐφφαθα, Γολγοθα, Ἀκελδαμά, Ταλιθα, Κοῦμι, σαβαχθανεὶ, ἄββα, εἰσὶν ἀραμαϊκαὶ εἶναι ὅμως δύσκολον καὶ μέχρι τοῦδε ἐπιδεικτικὸν συζητήσεως τὸ θέμα τοῦ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τῆς διαλέκτου τῆς Παλαιστίνης κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ι. Χ. Τὸ βεβχιόταρον φαίνεται, ὅτι τότε οἱ παλαιστῖναι ἐχρῶντο πλείονερkis διαλέκτοις κατὰ τὸν μείζονα ἢ ἥττονα συνδυασμὸν τῆς ἑβραϊκῆς καὶ τῆς ἀραμαϊκῆς.

Κατὰ πόσον ἐπεκράτει ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν Παλαιστίνῃ εἶναι ἐπίσης ζήτημα δυσδιάλυτον. Βεβχιῶς ἡ ἐπίρροή τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Παλαιστίνῃ ἦν μεγάλη, οὐχὶ ὅμως ὅσην τὴν θέλει ὁ κ. Λαμπρόλλος. Ὁ Ματθαῖος, κατὰ τὰ γενικῶς σχεδὸν παντὶν παραδεδεγμένα, ἔγραψεν ἀραμαϊστὶ τὰ Κυριακὰ Λόγια. Αὐτὸ τὸ ὕψος τῆς Κ. Δ., ἰδίᾳ αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ σχεδὸν ἀραμαϊκόν, τοῦθ' ὅπερ δεικνύει ὅτι οἱ συγγραφεῖς αὐτῆς ἐγίνωσκον καὶ τὴν ἀραμαϊκὴν. Ὁ Ἰώσηπος μαρτυρεῖ ὅτι οἱ τῆς

Ἑλληνικῇ ἐν Παλαιστίνῃ χρώμενοι ἦσαν ὀλίγιστοι· αὐτὸς ὁ ἴδιος Ἰώσηπος δὲν ἠδύνατο καλῶς νὰ προφέρῃ τὰ ἑλληνικά, ἕνεκα τῆς διαφόρου προφορᾶς τῆς μητρικῆς αὐτοῦ γλώσσης, «τὴν δὲ περὶ τὴν προφορὰν ἀκρίβειαν πᾶτριος ἐκώλυσε συνήθεια». (Ἀρχ. Κ') Ὅταν λοιπὸν αὐτὸς ὁ Ἑλληνιστῆς Ἰώσηπος, ὁ ἑλληνιστὶ συγγράψας δὲν ἠδύνατο καλῶς νὰ προφέρῃ τὰ ἑλληνικά, δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὅποια θὰ ἦτο ἡ ἑλληνομάθεια τῶν λοιπῶν κοινῶν ὁμοφύλων του!

Ὁργανον ἀπαραίτητον πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Ἀσίᾳ δὲν ἦτο ἡ ἑλληνικὴ ὡς λέγει ὁ κ. Α. Τοῦτο μόνον δύναται νὰ ῥηθῇ περὶ τῆς ἐξελ-
ληνισθείσης Ἀνατολῆς· ἐν τῇ ἄνω Ἀνατολῇ ὅμως ὄργανον τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπῆρξεν ἡ συριακὴ, ἥτις ἐπεκράτει ἐν ὅλῃ τῇ Περσίᾳ καὶ πᾶσιν τῇ ἄνω Ἀσίᾳ. Καὶ περὶ τῶν λοιπῶν δὲ σημετικῶν γλωσσῶν δυνάμεθα νὰ εἰ-
πώμεν ὅτι δὲν ἐσθῆθησαν οὕτω ταχέως, ὅπως νομίζουσι τινες ἀβασανίστως. Ἀληθὲς μὲν ὅτι διὰ τῶν Σελευκιδῶν εἶχε πρὸ πολλοῦ διαδοθῇ ἡ Ἑλληνικὴ ἐν Συρίᾳ· αἱ ἄλλαι ὅμως παρὰ τὸν Εὐφράτην χῶραι, πρὸ πάντων αἱ κῶμαι, εἶχον διατηρήσῃ τὴν συριακὴν. Ἐπίσης ἐν Δαμασκῷ, Παλμύρᾳ, Βερροίᾳ καὶ ἀλλὰχοῦ ἐπεκράτει ἡ Ἀραμαϊκὴ (Am. Marcell. XIV, 8, 7), μόλις δὲ ἐπὶ τῆς μωαμεθανικῆς εἰσβολῆς ἐξέλιπεν ἡ συριακὴ ἐκ τῶν χωρῶν ἐκείνων. Οἱ δὲ στίχοι τοῦ Ἰουδενάλη (Satyr. III, 62.)

Jampridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes
et linguam et mores vexit,

μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ Σύροι, καὶ εἰς τὴν Ἑσπερίαν ἀποδημοῦντες, συμμετήγα-
γον γλῶσσαν καὶ ἔθνη.

Οὕτε ἡ Φοινίκη, οὕτε ἡ Παλαιστίνη κατεκλύσθησαν, οὕτως εἰπεῖν, ποτὲ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ· καὶ αὕτῃ ἡ Κύπρος ἔσχεν ἀκμάζοντα ἐν μέσῳ αὐτῆς τὸν σημιτισμὸν ἐπὶ πολλοὺς χρόνους. Μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀντωνίνου Αὐτοκράτορος ἐχαράσσοντο νομίσματα μὲ φοινικικὰς ἐπιγραφάς. Ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Κύπρῳ ἡ Συριακὴ ἔμεινε γλῶσσα ἐν χρήσει μεγάλῃς τῶν κατοίκων τά-
ξεως μέχρις αὐτοῦ τοῦ μεσαιῶνος. Προσεχῶς ἴσως δημοσιεύσομέν τινα περὶ τῶν συριστὶ γεγραμμένων λειτουργικῶν βιβλίων τῶν ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Κύ-
πρῳ καὶ ἀλλὰχοῦ τῆς ἀνατολῆς χριστιανῶν. Ὁ Ἰουδαϊσμός ἐν Παλαιστίνῃ ἰδίως, οὐ μόνον δὲν ὑπεχώρησεν, ὡς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, εἰς τὸν Ἑλληνισμόν, ἀλλὰ τοῦναντίον μάλιστα μετὰ φανατισμοῦ ἀντέστη, οὕτως ὥστε ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Παλαιστίνῃ οὐδέποτε ὑπῆρξε λίαν μεγάλῃ· αἱ σημιτι-
καὶ διάλεκτοι ἔμειναν πάντοτε αἱ ἐν χρήσει αὐτῆς διάλεκτοι. Ἐξαιρέσιν μόνον τοῦ κανόνος τούτου ἀπετέλουν πόλεις ὀλίγαι, ὡς ἡ Καισάρεια, ἡ Σκυ-
θόπολις, πόλεις κατὰ τὸ πλεῖστον κατοκημέναι ὑπὸ ξένων καὶ τινῶν ἑλ-
ληνιστῶν Ἰουδαίων, οἵτινες ὅμως ἀνεθεματίζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Ραββίνων διὰ τὸν φιλελληνισμόν των (Γαλμουδ Ἱεροσολυμ. Σοτὰ 21, 2). Οἱ Ἀπόστολοι αὐτοὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων,

ἔμεναν ὅλως ξένοι πρὸς τὸν ἑλληνισμόν. (Ὅρα πλείονα περὶ τούτου τὸν Lamī, de Eruditione Apostolor.). Τὸ μῖσος τῶν παλαιστινῶν κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ διήρκεσε μέχρι καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἢ μάλλον τότε ἐκορυφώθη. (Ernesti d. Jūdæor. Odio adv. liter. Græcas). Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων βλέπει ὁ ἀναγνώστης ὅτι οὐχὶ τὰ πάντα ἐνεδαπίσθησαν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ· πολὺ ὀλιγώτερον τοῦτο συνέβη ἐν Παλαιστίνῃ. Ἐσφαλμένως λοιπὸν συμπεραίνουσί τινες ἐκ τῆς διαδόσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, ὅτι καὶ ὁ Ἰησοῦς ὠμίλει ἐν Παλαιστίνῃ Ἑλληνιστί.

Περὶ δὲ τῆς γλώσσης τοῦ Ἰησοῦ προκειμένου, μὴ λησμονῶμεν καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁ Ι. Χ. ἦν σχεδὸν Γαλιλαῖος—ὡς ἀνατραφεὶς ἐν Γαλιλαίᾳ. Ἡ Γαλιλαία εἶχε γλώσσαν λίαν διαφέρουσαν ἐκείνης τῆς Ἱερουσαλὴμ (Buxtorf, Lexicon chald-talmud. et rabbin. ἴδε λξ. Γαλιλ. Lightfoot, Horæ hebraicæ σλ. 131.—Fürst, Lehrbuch ec. σλ. 15—16.) Ὁ Πέτρος ἀνεγνωρίσθη ὡς Γαλιλαῖος ἐκ τῆς προφοράς. Ὅσα δὲ ἀνωτέρω εἶπομεν συντελοῦσιν εἰς τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας περὶ τῶν πολυθρυλλήτων ἐκείνων λέξεων «Ἡλί, Ἡλί κ.λ». Αἱ ἐν Παλαιστίνῃ ἐπικρατοῦσαι ποικίλαι σημιτικαὶ διαλέκτοι καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς εἰς τὸ Ἑλληνικὸν μεταφορᾶς τῆς λέξεως, ἐξηγοῦσι τὴν διαφορὰν τῆς γραφῆς παρὰ Ματθαίῳ καὶ Μάρκῳ (Ἡλί, καὶ Ἐλωί). Ματαιοπονεῖ ὁ κ. Λαμπρόλλος, θέλων ἐκ τῶν λέξεων αὐτοῦ τοῦ Εὐαγγελίου νὰ ἐξαγάγῃ, ποῖοι ἦσαν οἱ μὴ νοήσαντες τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ πρῶτον μὲν ἀμφιβάλλομεν ἂν τὸ «ἄφες ἴδωμεν κ.λ». σημαίνει παρανόησιν ἢ σκῶμμα καὶ περιγελῶν. Καὶ βεβαίως ὁμῶς ὅντις, ὅτι σημαίνει παρανόησιν, αὕτη πιθανῶς παραδεκτέα μόνον περὶ τῶν λέξεων Ἡλί, ἢ Ἐλωί—διότι ἡ ἑκφρασις «ἴδωμεν, εἰ ἔρχεται (Ἡλίας) σῶσων αὐτὸν» σημαίνει, ὅτι δὲθ διέφυγε τοὺς ἀκροατὰς ἡ ἔννοια τοῦ «λαμὰ σαβαχθανί», ὥσαντι οὗτοι ἔλεγον «κραυγάζει ὅτι τὸν ἐγκτελίπεν» ἃς περιμείνωμεν καὶ ἃς ἴδωμεν, ἂν ἔλθῃ νὰ τὸν σῶσῃ». Ἐάν δὲ ἡ μετατροπὴ τοῦ Ἡλί εἰς Ἡλίαν δέν εἶναι σκῶμμα—εὐκολος εἶναι, ἡ παρανόησις. Ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπῆρχον τότε, ἰδίᾳ χάριν τῆς ἐορτῆς, ἀκάθε καρυδιᾶς καρύδιον τὸ δὴ λεγόμενον, λαλοῦντες οὐ μόνον γλώσσας διαφόρους, ἀλλὰ καὶ διαλέκτους διαφόρους μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς γλώσσης, ὡς ἂν εἶπομεν. Ποικιλόγλωσσοι τοιοῦτοι φυσικώτατον νὰ παρευρέθησαν κατὰ τὴν σταύρωσιν. Τί παράδοξον λοιπὸν, εἴτε Ῥωμαῖοι στρατιῶται, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε ἀνήκοντες ταῖς σημιτικαῖς φυλαῖς νὰ παρήλλαξαν τὸν Ἡλί ἢ Ἐλωί μὲ τὸν Ἡλίαν, λέξεις ὁμοίως σχεδὸν ἠχούσας; Τὸ νὰ θέλῃ ὁ κ. Λ. νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου συμπεράσμηκα περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Παλαιστίνης εἶναι λίαν βεβιασμένον.

Ἐν Παρισίοις, κατὰ μῆνα Αὐγούστον.

Δρ. ΣΠ. Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ